

Husejn Hašimzāde

S perzijskog preveo Sedad Dizdarević

Uvod u filozofiju umjetnosti iz perspektive islamskih mislilaca¹

UDK 7.01

Sažetak

Jedan od značajnijih ogranaka filozofije jeste filozofija umjetnosti. Filozofija umjetnosti bavi se suštinom umjetnosti i njenim teorijskim i filozofskim postavkama. Ponekad se ovi teorijski principi nazivaju metafizičkim principima umjetnosti. Treba imati na umu da metafizika ovdje ima opće značenje i da nema nikakve veze sa teologijom. Najosnovnija pitanja filozofije umjetnosti su sljedeća: šta je umjetnost, koje su to esencijalne karakteristike koje susrećemo kod svih vrsta umjetnosti, šta je ishodište umjetnosti, šta je krajnji cilj umjetnosti, šta su primjeri umjetničkoga izraza, šta je funkcija umjetnosti za umjetnika a šta za posmatrača, kako se umjetnost može koristiti, da li umjetnost može producirati značenja ili ih proširuje i tako dalje. Također, filozofija umjetnosti bavi se eksplikacijom neumjetničkih principa i postulata umjetnosti u odnosu na filozofske i teorijske principe umjetnosti.

Ključne riječi: umjetnost, izvor umjetnosti, cilj umjetnosti, funkcija umjetnosti, izvor ljepote, podražaji, mašta

¹ Rad je preuzet iz knjige *Felsefehā-je mozāf* (Philosophies "of"), u redakciji Abdulhusejna Hosropanaha, Šāzmān-e entešārāt-e pažuhešgāh wa andiše-je eslāmi, Tehrān, 1385, sv. 2, str. 427-452.

Etimologija riječi umjetnost

Riječ umjetnost u većini evropskih jezika dolazi od grčke riječi *techne* i latinske riječi *artis* i *ars* koja u francuskom jeziku glasi *ar*, u engleskom *art*, a u njemačkom *kunst*. Ova riječ vuče korijene iz indoevropskog prajezika od riječi *ar*, u značenju praviti, povezivati i popravljati.

U povijesti evropskih naroda ova se riječ nije odnosila samo na određene umjetnosti već se odnosila i na vrline, mada se najčešće u klasičnoj grčkoj kulturi koristila da označi sedam fundamentalnih umjetnosti, a u srednjem vijeku odnosila se na tzv. slobodne ili intelektualne umjetnosti.

Korijen riječi umjetnost u perzijskom jeziku dolazi iz sanskritskog jezika u formi *sunar* i *sunara*, dok u avestinskom i pahlavijskom jeziku dobija formu *honar* i *honara*², u značenju dobar čovjek. U klasičnom perzijskom jeziku sintagma *četiri umjetnosti* (*čahar honar*) odnosila se na četiri kardinalne vrline kao što su hrabrost, pravda, čednost i mudrost.³

Perzijska riječ *honar* (umjetnost) tokom povijesti imala je različita značenja kao što su savršenstva, vrline, ljepote, prednosti, lijepa svojstva, snaga, mogućnosti, bogatstvo, moć, tehnika, profesija, stjecanje, opasnost i prijetnja.⁴

*Kad namjera se javi, umjetnost se sakrije,
stotine zastora srca zaklanja oči.*

(Hafiz Širazi)

*Posjedovaoci istine i znanja neće dati
ni pola boba
za plašt od atlasa onoga koji pri sebi
nema umijeća.*

(Sa'di)

*Ako imaš jednu vrlinu i stotine mahana,
prijatelj neće vidjeti ništa osim one vrline
Ako neko posjeduje vještine i vrline,
one će o njemu govoriti, ne treba on.*

(Sa'di)

*Oslanjati se na pobožnost i znanje u
tarikatu je nevjerništvo.
Kada bi putnik imao stotine vrlina
tevekkul mu je neophodan.
Spomenuo si sve njegove mahane,
spomeni i vrline.
Ne postupaj suprotno mudrosti zbog
hira drugih.
Zaljubljen sam i nadam se da ovo
plemenito umijeće
neće biti zabranjeno kao neka druga
umijeća i umjetnosti.
(Hafiz Širazi)*

Ako zanemarimo mnogobrojna značenja koja je obuhvatala u prošlosti, a obuhvata i danas, riječ *honar* uglavnom se odnosi na poeziju, slikarstvo, film, fotografiju, kaligrafiju, pozorište, rezbarstvo, kiparstvo, dramsku umjetnost i tome slično.

Sušтина umjetnosti

Umjetnost spada u one pojmove koji su tokom povijesti imali na stotine različitih definicija mada još uvijek ne postoji jedna definicija umjetnosti koje se svi slažu.⁵ Pojam umjetnosti u bliskoj je vezi s pojmovima kao što su vjera, kultura i tome slično. Stoga, ukoliko tragamo za adekvatnom definicijom umjetnosti, onda ne trebamo tragati za jasnom i preciznom definicijom već trebamo pronaći definiciju koja u sebi sadrži sve elemente umjetnosti i koja ukazuje na ono što čini razliku između umjetnosti i onoga što umjetnost nije. Kao što nam je poznato, kada u logici tragamo za definicijom, onda tragamo za esencijalnim karakteristikama onoga što nastojimo uokviriti definicijom. Jedno od osnovnih pitanja u akademskim krugovima, kada se govori o umjetnosti, jeste na koji ćemo način odrediti koje su to esencijalne karakteristike umjetnosti koje možemo vidjeti kod svih umjetničkih djela? Prema Platonu, suštinska karakteristika umjetnosti

² *Sul/bu* u perzijskom jeziku znači lijep i dobar, a *nar* i *nara* znači muškarac ili žena.

³ Sa manjim prilagodbama preuzeto iz knjige *Mudrost i filozofija islamske umjetnosti* od Muhammeda Madadpura, str. 149.

⁴ U Bejhekijevoj knjizi *Bejhekijeva historija* i u nekim drugima knjigama riječ *honar* ima značenje opasnost i prijetnja. (Ne smije doći do pogreške jer ovdje je velika opasnost pred nama a to je rijeka Oksa. Rijeka kao da želi ići iz donjeg toka u gornji. Velika opasnost je u tome što može porušiti most).

⁵ Shepard, Ann, *Mabaniye filosofije honar (Principi filozofije umjetnosti)*, prijevod Ali Ramin, str. 9.

jeste *mimesis*, odnosno podražavanje ili oponašanje. Platon je ovu temu elaborirao u desetoj knjizi svog djela *Država*. On smatra da podražavanje ili oponašanje predstavlja temelj umjetnosti. Shodno tome svako umjetničko djelo i u svim svojim dijelovima sadrži neki vid oponašanja. Naprimjer, slikarstvo ili oponaša prirodu slikajući lik konja ili nekog prizora iz prirode kao što su planina i šuma ili, pak, oponaša proizvode ljudske ruke kao što su zgrada, sto i tome slično. Skulptor je, također, oponašatelj jer od metala, drveta ili nekog drugog materijala izrađuje lik čovjeka, životinje ili nečega trećeg. Prema Platonu, isti je slučaj i sa poezijom koja vrši neki vid oponašanja i podražavanja jer pjesnici kao što je Homer svojom umjetnošću, svojom poezijom opisuju scene iz antičkih grčkih ratova, pri čemu slave i veličaju grčke junake ili, pak, u svojim tragedijama oplakuju njihovu smrt. Homer sam nije nikakav ratnik, heroj ili vojni zapovjednik, već pjesničkim jezikom slika junaštva i herojstva drugih.

Platon smatra da je umjetnik nekada dva a nekad tri stepena udaljen od zbilje jer su po njemu zbilje svih stvari primordijalne ideje ili zbilje iz svijeta ideja. Sve ono što se nalazi na ovom svijetu samo su kopije ili slike te stvarnosti. Posao umjetnika koji kopira prirodu ili ljudske tvorevine jeste preslikavanje slika. Prema tome, umjetnici su od prave zbilje udaljeni dva ili tri stepena jer cijeli svoj život samo preslikavaju slike ili sjene sjenki. Zbog toga, Platon smatra da u idealnoj državi pjesnik i pjesništvo nemaju mjesta. U idealnoj državi svi se trebaju baviti pravim zbiljama, a ne slikama slika tih zbilja.

Druga značajna definicija umjetnosti dolazi od ekspresionista.⁶ Utemeljitelj i najznačajniji predstavnik ovog pravca je ruski pisac Lav Nikolajevič Tolstoj.

U novije je vrijeme poznati mislilac Collingwood ponudio drugačiju interpretaciju ove definicije, a pored njega značajan doprinos ovoj definiciji dala je i Susanne Langer.

Izvorna definicija nalazi se u Tolstojevom djelu *Šta je umjetnost?* Prema njemu, esencijalna karakteristika umjetnosti jeste izražavanje i prenošenje umjetnikovih unutarnjih emocija čitaocu. Drugim riječima rečeno, jedno djelo postaje umjetničko tek onda kada uspije prenijeti umjetnikove emocije čitaocu, a ukoliko to ne uspije, takvo djelo ne možemo zvati umjetničkim. Prema tome, stub na kojem počiva umjetnost jeste prenošenje umjetnikovih emocija čitaocima.

Tolstoj kaže: "Umjetnost je ljudska djelatnost koja omogućava jednom svjesnom ljudskom biću da uz pomoć vidljivih znakova i simbola svoje emocije i svoja iskustva prenese na druge tako da ove emocije pređu na njih i da ih oni iskuse te da prođu kroz emocionalna stanja kroz koja je umjetnik prošao."⁷

Umjetnost ne kreira lijepu temu i užitek ne predstavlja njen glavni cilj. Ona je sredstvo komunikacije između ljudi i neophodna je za ljudski život i ostvarivanje individualne i kolektivne sreće ljudi. Ona povezuje ljude sa istovjetnim emocijama i iskustvima.⁸

Nepostojanje jedinstvene definicije i jasnih estetičkih i umjetničkih kriterija u savremenom periodu doveli su do svojevrstne anarhije kada je riječ o tumačenju umjetničkih djela. Često neko slikarsko platno jedan posmatrač ocijeni kao lijepo, a drugi upravo suprotno. Kao rezultat ove anarhije značenja umjetničkog i estetskog u dvadesetom stoljeću se pojavio pravac koji je umjetnost interpretirao tako široko i tako otvoreno da su mnoga djela koja prema drugim definicijama nemaju

⁶ Za više informacija o ekspresiji osjećaja vidi: Tolstoj, Lav, *Honar čist? (Šta je umjetnost?)*, Poglavlje 5. i 6, Horner i Westcott, *Thinking through philosophy: An introduction*, prijevod, Shihabudin Qandahari, str. 35–56; Noell, Carrol, *Philosophy of Art*, str. 58–105; R,G, Collingwood, *Principles of Art*; Langer, Susanne, *Feeling and Form*.

⁷ Tolstoj, Ibidem, str. 55.

⁸ Ibidem, str. 57.

nikakve umjetničke vrijednosti postala značajna umjetnička djela.

Druga značajna definicija umjetnosti dolazi iz kruga predstavnika formalizma.⁹ Osnovnu definiciju dao je Clive Bell, a Roger Fray i drugi znatno su je proširili. Predstavnici ovog pravca ne slažu se da je esencijalna značajka umjetnosti podražavanje i oponašanje odnosno preslikavanje prirode i izvanjskoga svijeta, niti smatraju da je glavna karakteristika umjetnosti prenošenje emocija, kao što to tvrde ekspresionisti. Po njima suštinska karakteristika umjetnosti je prezentacija neobične forme ili oblika. Oni smatraju da svako ljudsko djelo koje svojom formom ili oblikom privuče pažnju drugih predstavlja umjetničko djelo. Nije neophodno da ta forma bude lijepa za sve ili većinu, već je dovoljno da privuče pažnju drugih da bi se smatrala umjetničkim djelom.

Definiranje umjetnosti od strane muslimanskih filozofa

U knjigama muslimanskih filozofa nije moguće naći definiciju za umjetnost ili općenito tehniku u današnjem značenju te riječi. Muslimanski autori uglavnom govore o zasebnim granama umjetnosti kao što su poezija, muzika i tome slično. Naprimjer, kada govore o poeziji referiraju se na njeno općenito značenje:

“Poezija je svaki govor mašte koji izaziva osjećaj tuge i radosti (skupljanja i širenja)”¹⁰, ili kada se govori o poeziji u užem značenju te riječi: “Svaki ritmičan govor koji posjeduje harmonične dijelove i rimu.”¹¹

Međutim, kada u obzir uzmemo sve što su muslimanski autori i filozofi rekli i napisali, onda možemo konstruirati jednu vrstu definicije umjetnosti prema kojoj estetizacija i kreiranje ljepote predstavlja bit umjetnosti. U svakoj vrsti umjetnosti i u svakoj umjetničkoj

djelatnosti postoji neka vrsta kreiranja ljepote. Bez ovog elementa umjetnost ne može biti umjetnost. Ukoliko nam neko slikarsko platno ili ručni ćilim izgledaju lijepo ili, pak, ukoliko kaligrafski rad ili poetski komad smatramo umjetničkim djelom, to je zbog toga što u njima osjećamo prisustvo ljepote. Umjetnost opstoji po ljepoti. Naravno, moguće je raspravljati o definiciji lijepog, njegovim kvalitetama i tome da li je ljepota apsolutna ili je relativna.¹² Nema sumnje da postoji neka vrsta apsolutne ljepote, odnosno nečega za što će sve zdrave osobe reći da je lijepo. S druge strane, postoji mnogo toga što je relativno lijepo i što odgovara ukusu pojedinih osoba. Bez obzira na to kako ga definiramo, lijepo i stvaranje ljepote je nešto što predstavlja bit umjetnosti.

Prema tome, umjetnost je moguće na ovaj način definirati: “estetizirano i uljepšano ljudsko djelo”. Uglavnom sve ono što većina ljudi smatra umjetnošću na neki način ulazi u okvir ove definicije. To se posebno odnosi na ono što nazivamo relativna ili subjektivna ljepota. S druge strane, ljepotu ne treba ograničiti samo na fizičku i opipljivu jer ona podrazumijeva i duhovnu ljepotu u koju ulazi skrivena ljepota poezije ili neke druge vrste umjetnosti, kao što su teatar i film. Kaligrafija, također, ulazi u ovu definiciju, iako to, prema nekim definicijama kao što je Aristotelova, možda nije tako.

Filozofija umjetnosti kod muslimanskih filozofa

Veliki muslimanski filozofi iza sebe nisu ostavili knjige koje se posebno bave filozofijom umjetnosti, a to je iz razloga što u njihovom vremenu filozofija umjetnosti još uvijek nije bila formirana kao zasebna grana umjetnosti ili znanosti. Isti je slučaj sa mnogim drugim granama filozofije i znanosti.

⁹ Za više informacija o formalizmu vidi: Horner i Westacott, *Thinking through philosophy: An introduction*, str. 48-58; Beardsley, Monroe and Hospers, John, *Tarikh wa mas'ale zibāyi (Historija i pitanje lijepoga)*, prijevod Mohsen Fatemi, str. 297; Carroll, Noel, *Philosophy of Art*, str. 108-152; Fry, Roger, *Vision and Design*, New York, 1956.

¹⁰ Hilli, Hasan ibn Jusuf, *Al-Gezher al-nedid*, Kom, Bidarfar, 2002, str. 438.

¹¹ Ibidem.

¹² O percipiranju lijepoga napisana su mnoga djela na engleskom i perzijskom jeziku. Vidjeti: Croce, Benedetto, *Estetika*, prijevod Fuad Ruhani; Newton, Eric, *Značenje lijepog*, prijevod Parviz Marzban.

Međutim, rasprave na temu filozofije umjetnosti manje-više nalaze se razbacane u mnogobrojnim djelima islamske filozofije. Rasprave o biti lijepoga i ishodištu istoga obično su razmatrane u odjeljcima u kojima je bilo riječi o svojstvima Božije ljepote i savršenstva. Rasprava o poeziji, književnim ukrasima, njihovim ishodištima i efektima može se naći u knjigama koje se bave tzv. *Pet logičkih vještina* (argumentacija, dijalektika, retorika, poetika i sofizam). Također, u raspravama o mašti i ljubavi moguće je naći neke ideje vezano za filozofiju umjetnosti. Čini se da je danas više nego ikada prije neophodno prikupiti, selektirati i organizirati ove rasprave u skladu sa logikom i savremenim tekstovima iz filozofije umjetnosti.

Riječ tehnika i zanatstvo umjesto umjetnost

Muslimanski filozofi nisu koristili riječ umjetnost. Treba napomenuti da se u perzijskom jeziku čak i u bliskoj prošlosti riječ umjetnost nije koristila u značenju u kojem se danas koristi i nije označavala, recimo, poeziju, slikarstvo i tome slično. Pored toga, većina muslimanskih tekstova iz filozofije pisana je na arapskom jeziku. Muslimanski su filozofi umjesto riječi umjetnost (honor) koristili riječi tehnika (fann) i zanatstvo (san'at). Međutim, ove dvije riječi nisu se odnosile samo na umjetnost već su imale mnogo šire značenje.

Definiranje lijepog kod muslimanskih filozofa

U muslimanskim filozofskim tekstovima insistira se na elementu lijepog i estetskog te je stoga neophodno da pokušamo definirati šta je to lijepo. Farabi u svom djelu *Mišljenje stanovnika vrloga grada* lijepo definira na sljedeći način: "Pojavljivanje boljeg i većeg

savršenstva u svakom biću i stjecanje krajnjeg savršenstva lijepoga."¹³

Ova se definicija čini dosta kompliciranom za razumijevanje. Stoga bi bilo dobro da je razmotrimo na nekoliko primjera. Pojavljivanje većeg savršenstva u stablu nara jeste kada to stablo proizvede najveći mogući broj najkvalitetnijih plodova nara. Savršenstvo stabla nara nije u tome da bude uspravno poput čempresa ili da izraste visoko kao vrba, topola ili brijest. Savršenstvo ovce je u tome da proizvede najveću količinu mlijeka, mesa i vune, a ne da bude lijepa i graciozna poput gazele ili da lijepo pjeva poput kanarinca. Savršenstvo ljudskog bića je u tome da bude što sličnije Bogu i da se u njemu manifestiraju Božija svojstva. Nije ljudsko savršenstvo u tome da ima prodrone oči poput orla ili dobar sluh kao neke životinje... Prema tome, u svakom biću njegova se ljepota ostvaruje do krajnjih konsekvenci i do savršenstva. Ova definicija ljepote slična je Sokratovoj i Platonovoj definiciji ljepote, prema kojoj se ljepota više ogleda u korisnosti, dobru i plemenitosti.

Ibn Sina u svom djelu *O suštini ljubavi* smatra da ljepotu predstavljaju tri stvari:

1. posjedovanje reda,
2. posjedovanje strukture,
3. posjedovanje balansa.

Po njemu rezultat ove tri stvari jeste sklad i harmoničnost. Definiranje ljepote kao sklada i harmonije oduvijek je nailazilo na neslaganje. Prvi je prigovor u tome da se ova definicija uglavnom odnosi na opipljive i materijalne stvari, a ne na duhovne i intelektualne. Duhovne i nematerijalne stvari nisu sastavljene od dijelova kako bi između njih postojao sklad i harmonija. Oni koji zastupaju gore spomenutu definiciju tvrde da čak i kod duhovnih i nematerijalnih stvari

¹³ Farabi, Abu Nasr, *Mišljenje stanovnika vrloga grada*, Bejrut, Dar al Mašrik, 1991, str. 52.

postoji neka vrsta sklada i harmonije. Naprimjer, između Božijih svojstava postoji sklad i ravnoteža. Između Božije milosti i samilosnosti postoji sklad, a između Božije silnosti i savladavanja isto tako postoji sklad.

U djelima muslimanskih filozofa ljepota je identična sa dobrom i to ne u etičkom smislu dobra već u ontološkom. Ibn Sina Božiju ljepotu opisuje u svom djelu *Šifa* na sljedeći način: "Božija ljepota je takva da je neodvojiva od Boga. Naprimjer, moć, plemenitost, nježnost, slava i druga Božija svojstva neodvojiva su od Njega, a da Bog ne posjeduje ta svojstva ne bi bio lijep."¹⁴

Izvor ljepote prema islamskoj filozofiji

Muslimanski filozofi smatraju da je izvor cjelokupne ljepote Apsolutna ljepota, odnosno Bog. Prema njihovom mišljenju, sve što je lijepo na ovome svijetu predstavlja sjenu i prizore ljepote Uzvišenog Boga. S tim u vezi Ibn Sina u djelu *Šifa* kaže: "Nužno Postojeći posjeduje apsolutnu ljepotu i apsolutnu svjetlost i On je izvor sve ljepote i sve svjetlosti na svijetu."¹⁵ Mulla Sadra Širazi u djelu *Asfar* kaže sljedeće: "Svaka ljepota i savršenstvo predstavlja dio i odbljesak Božije ljepote i savršenstva."¹⁶ Na drugom mjestu kaže: "On je ishodište svakog dobra i savršenstva i izvor svake ljepote."¹⁷ Mulla Sadra u drugom tomu *Asfara* tvrdi da ljepota na ovome svijetu predstavlja sjenu i odsjaj ljepote *Višeg svijeta*, u kojem je sve bez primjesa krnjavosti, nečistoće i promjena, dok su ljepote u ovome svijetu pomiješane sa materijom, krnjavostima i promjenama.

Svaka sila, savršenstvo, prizor i ljepota koje možemo susresti na ovome svijetu u biti predstavljaju sjenu i sliku iz višega svijeta. Sve ove stvari spuštene u ovaj svijet dobijaju formu mnoštva i

materije. Međutim, dok su bile u višem svijetu bile su čiste, bez mahana i krnjavosti i bez ikakvih prljavština i tame.¹⁸

Odnos između užitka i ljepote prema muslimanskim filozofima

Muslimanski filozofi smatraju da, kada ljepota bude percipirana i doživljena, u tijelu se javlja osjećaj užitka. Drugim riječima rečeno, užitak ili barem dio užitka predstavlja rezultat percipiranja i doživljavanja ljepote i, sve što je ljepota intenzivnija i što je intenzivnije osjećanje i doživljavanje ljepote, užitak je veći i snažniji. Stoga, s obzirom na to da je Bog apsolutna ljepota i da Svoju Bit opaža u cjelovitosti i potpunosti, On posjeduje najveću radost i zadovoljstvo.

"Bog je uzvišen toliko da u Svojoj Biti posjeduje apsolutno zadovoljstvo i radost jer Svoju Bit vidi onakvom kakva jeste. Njegova Bit je lijepa, veličanstvena i uzvišena i On predstavlja izvor svake ljepote, dobra i savršenstva."¹⁹

Kao što je rečeno, što je percipiranje i doživljavanje ljepote intenzivnije osjećaj užitka će biti intenzivniji i jači. Zbog toga, kada posmatramo lijepe prizore iz blizine, osjećaj užitka je veći i jači. Sve što je doživljavanje i opažanje snažnije intenzitet užitka je potpuniji i veći. Veći je osjećaj užitka promatrati ljepotu iz blizine i iz svijetle pozicije od posmatranja iz udaljenog mjesta. Puno je jači osjećaj zadovoljstva kada stvari posmatramo iz blizine.²⁰

Pored toga što element ljepote u umjetnosti izaziva osjećaj uživanja i zadovoljstva podražavanje i oponašanje, također, proizvodi ovaj osjećaj. Nasiruddin Tusi u knjizi *Asāsu Al-Iqtibās* piše:

"Podražavanje proizvodi užitak zbog uvjerenja da se nešto stvara i zbog zamišljanja nečega neobičnoga. Zbog toga čak i podražavanje ružnih stvari donosi užitak i zadovoljstvo."²¹

¹⁴ Ibn Sina, *Eš-Šifa*, Ilahijat, Entešarat Nasir Husrev, 1984, str. 368.

¹⁵ Ibidem, str. 368.

¹⁶ Mulla Sadra, *Asfar*, sv. 1, str. 115.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, sv. 2, str. 77.

¹⁹ Mulla Sadra, *Mabda' wa ma'ad*, str. 115.

²⁰ Ibidem, str. 149.

²¹ Tusi, Nasiruddin, *Asās Al-Iqtibās*, Entešarate Danešgahe Tehran, 1984, str. 590.

S obzirom da osjećamo užitak i zadovoljstvo čak kada podražavamo i oponašamo ružne stvari i da se ova vrsta užitka razlikuje od užitka koji se javlja kada opažamo ljepotu ovom pitanju ćemo posvetiti posebnu pažnju u kasnijem dijelu rada.

Uloga oponašanja u umjetnosti prema muslimanskim filozofima

Podražavanje, oponašanje, re-prezentiranje ili re-kreiranje, prema muslimanskim filozofima, predstavlja jedan od sastavnih dijelova umjetnosti. U poeziji je uloga podražavanja fundamentalna. Pjesnik prilikom skladanja stihova često zamišlja scenu razgovora sa osobom kojoj se obraća. Ustvari, pjesnik priča o određenoj temi i u svijesti onoga koji sluša ili čita stvara svojevrsnu predstavu. Poređenje i alegorija kao ključni elementi poezije predstavljaju jednu vrstu oponašanja i podražavanja. Navest ćemo primjer iz Hafizovih stihova:

*Vidio sam zelenu nebesku poljanu i srp
mladoga mjeseca
Sjetio sam se svoje žetve i vremena
kada se žito žete.*

Mladi mjesec u prvim noćima mjeseca liči na srp, a nebo liči na poljanu i kao da gledamo žetvu na nebeskim poljanama. S druge strane, poljana i žetva žita govori o ljudskim djelima i postupcima na Dan svođenja računa i Dan suđenja, odnosno na neki ih način dovodi u ljudsku svijest. To je također aluzija na hadis "dunjaluk je ahiretska njiva". Treba imati na umu da kod svakog podražavanja i re-prezentacije imamo tri osnovna dijela:

1. onaj koji podražava i konstruira priču,
2. ono što se podražava i o čemu se priča,
3. podražavanje ili sam čin pričanja i re-prezentacije.

U gore navedenim stihovima polumjesec predstavlja onoga koji podražava, srp je ono što se podražava, a zamišljanje polumjeseca kao srpa predstavlja podražavanje ili re-prezentaciju. Većina Firdusijevih pjesama predstavlja podražavanje i re-prezentaciju ratničkih scena drevnih iranskih heroja. Također, pjesme u kojima se oplakuje smrt hazreti Husejna predstavljaju podražavanje, re-prezentaciju ili svojevrsnu re-kreaciju scena koje su se stvarno dogodile, ali ovaj put u svijesti čitaoca.

Definicija podražavanja prema muslimanskim filozofima

Podražavanje kod muslimanskih filozofa ima posebno značenje i ne slaže se baš u potpunosti sa Platonovim i Aristotelovim viđenjem ovog fenomena.

Kod grčkih filozofa mimezis, odnosno podražavanje, sinonim je za oponašanje²² dok kod muslimanskih filozofa označava prepričavanje i indikaciju. Muslimanski filozofi poučavanje smatraju dijelom podražavanja.²³ "Poučavanje je jedna vrsta podražavanja jer slika nešto što već postoji u svijesti."²⁴ Znanje je oblikovanje mentalnih slika stvari u ljudskoj svijesti, a ove slike ukazuju na njihov konkretni i referentni izvor. Prema tome, pojam podražavanja kod muslimanskih filozofa mnogo je općenitiji od onoga što se podrazumijeva kod grčkih filozofa.

Nasiruddin Tusi kaže: "Podražavanje je kreiranje sličnoga, pod uvjetom da nisu potpuno identični."²⁵

To znači: podražavanje je kreiranje i stvaranje slične i bliske stvari ili fenomena pod uvjetom da ono što smo napravili ne bude ista ona stvar koju smo podražavali i nastojali rekreirati. Naprimjer, mentalna slika vatre je podražavanje i oponašanje stvarne i konkretne vatre, ali sama po sebi nije konkretna jer, da ta mentalna slika vatre

²² Mimesis.

²³ Ibn Sina, *Eš-Šifa'*, str. 153.

²⁴ Ibidem, str. 591.

²⁵ Ibidem.

predstavlja stvarnu i objektivnu vatru, spalila bi naš mozak. Također, statua koju napravimo predstavlja oponašanje nekog objekta koji postoji u realnosti.

Vrste podražavanja

Postoji više vrsta podražavanja. Jedna od klasifikacija podražavanja počinje na izvoru i ishodištu podražavanja. Prema toj klasifikaciji, podražavanje se dijeli u tri grupe:

1. Prirodno podražavanje. U ovoj vrsti podražavanja izvor podražavanja je priroda nekog bića i njegova inteligencija. Najbolji primjer za to je papagaj koji oponaša glas drugih živih bića.
2. Podražavanje iz navike. Primjer za ovu vrstu podražavanja je kada učenik oponaša postupke učitelja ili kada mladi oponašaju neke svoje uzore u sportu ili umjetnosti.
3. Podražavanje iz umjetničke kreativnosti. To je ono oponašanje ili podražavanje koje susrećemo u poeziji, slikarstvu i drugim umjetnostima.

Nasiruddin Tusi u knjizi *Asas Al-Iqtibas* govori o ovim trima vrstama podražavanja:

“Uzrok podražavanja može biti priroda kao što je to slučaj kod nekih životinja koje oponašaju glasove poput papagaja... ili navika koju susrećemo kod nekih ljudi koji su sposobni podražavati i oponašati druge ljude ili je to tehnika kao što je slikanje, poezija i tome slično.”²⁶

Također, podražavanje se dijeli na podražavanje govorom i podražavanje djelima. Podražavanje govorom je kada neki umjetnik i glumac uvježba da oponaša glas i ton nekog drugog čovjeka. Podražavanje postupcima odnosi se na ono što susrećemo u umjetnostima

kao što je kinematografija i slično. Tusi kaže: “Podražavanje može biti jezikom ili postupcima.”²⁷

Podražavanje u poeziji

Rekli smo da podražavanje predstavlja jedan od temeljnih stubova poezije u smislu maštovitog, ritmičnog i rimovanog govora. U nastavku ćemo govoriti o tome na koji način podražavanje igra fundamentalnu ulogu u poeziji. U poeziji se primjenjuju tri vrste podražavanja:

1. Podražavanje maštovitim govorom i riječima

Koriste se maštovite i suptilne riječi i rečenice kako bi se prikazala scena koja utječe na zadovoljstvo i užitak onoga koji čita i sluša ili se koriste druge tehnike kako bi se ostvario utjecaj na drugu osobu. Naprimjer:

*Zapovjednik je mjesec, a Buhara je nebo
Mjesec uvijek ide ka nebu.*

Ovdje podražavanje nema značenje oponašanja i kopiranja već re-prezentiranja i re-kreiranja određene scene ili situacije. Koristeći očaravajuće rečenice, pjesnik u svijesti slušatelja konstruira zanimljive scene i slike koje doprinose osjećaju užitka kod njega.

Poređenje i metafora predstavljaju jezičko podražavanje kojim se određeno stanje dodatno proširuje i ekstezira tako što se pun mjesec poredi sa lijepim licem ili se nekada stvar još više usložnjava pa se mjesec, zvijezde i Venera koriste uporedo i poredi sa srebrenim lukom i zlatnim strijelama.

2. Podražavanje metrikom poezije

Svaka pjesma posjeduje svoju metriku. Neki poetski metrovi kod slušatelja izazivaju osjećaj radosti i sreće, a neki opet osjećaj tuge i sjete. Neki metrovi

²⁶ Tusi, Nasiruddin, *Asās Al-Iqtibās*, str. 191.

²⁷ Ibidem.

ga podstiču na ples, a neki opet kod njega izazivaju osjećaj ponosa.

Tusi s tim u vezi kaže:

“Pomoću pjesničkih metrova ostvaruje se podražavanje stanja i raspoloženja te se na taj način stimuliraju određene emocije u ljudskoj duši bilo to kada neki metar izaziva emociju bijesa ili drugi osjećaj ponosa.”²⁸

3. Podražavanje melodijom i tonom

Ako se pjesma izvodi melodičnim tonom i ukoliko je prati neka muzika, to će imati dodatni efekt podražavanja. U svijesti onoga koji sluša proizvest će neobične prizore i specijalne efekte.

Tusi kaže: “...podražavanje pomoću tona i melodije jer svaka melodija podražava određena stanja. Naprimjer, grub ton i melodija podražavaju emociju bijesa, a tužna melodija i ton podražavaju tugu kod onoga koji sluša.”²⁹

Podražavanje u drugim vrstama umjetnosti

Ukoliko prihvatimo definiciju podražavanja koju su koristili muslimanski filozofi, onda se fenomen podražavanja može pratiti kod svih vrsta umjetnosti. U nekim je umjetnostima efekt podražavanja veoma uočljiv dok je u nekim umjetnostima veoma teško prepoznati i uočiti ovaj fenomen. Podražavanje u slikarstvu, kiparstvu, pozorištu, kinematografiji, pripovjedalaštvu (i tome slično) veoma je uočljivo, ali je teško prepoznati podražavanje u kaligrafiji i muzici.

Transcendentalno značenje podražavanja kod muslimanskih filozofa

Kada je riječ o ishodištu muzike i lijepje melodije kod muslimanskih filozofa postoje dva mišljenja. Naravno, sa manjim ili većim

korekcijama ova mišljenja mogu se primijeniti na sve druge vrste umjetnosti.

Prvo mišljenje

Po jednom mišljenju u vezi s ishodištem i izvorom prve muzike, lijepje melodije i lijepog zvuka, nebeska se tijela kreću po određenom redu i specijalnom planu i prilikom toga proizvode posebnu harmoniju i zvuk. Njihovo uravnoteženo kretanje proizvodi prelijepje zvukove i tonove koje mogu čuti samo posebne osobe koje imaju istančanu i čistu dušu. Navodi se da je Hermes bio prva osoba koja je čula ove tonove te je na temelju toga sačinio nauku i umjetnost muzike. Nakon njega je Pitagora usavršio i upotpunio muziku. Ovi prelijepi nebeski zvukovi poznati su kao *Muzika neba*. Filozofi iz kruga Ihvanu Saffa držali su se ovog mišljenja.³⁰

Dželaluddin Mevlana Rumi kaže:

*Mudraci su rekli da ove tonove dobili smo od kretanja nebesa
Zvuk kretanja nebesa je ono što ljudi skladaju za tamburu i za grlo.*³¹

Drugo mišljenje

Neki su filozofi rekli da ovi lijepi i ugodni zvukovi i muzika predstavljaju sjećanje na vrijeme kada smo bili u Džennetu sa Allahom i kada smo slušali lijepje melodije i zvukove. Nakon dolaska na ovaj svijet neki se ljudi nakon pročišćenja duše prisjećaju tih melodija i zvukova. Na taj način nastaju lijepje melodije i muzika. Postoji slično mišljenje koje govori o prirodnom spoznavanju Allaha, a koje se može razumjeti iz tefsira sljedećeg ajeta:

*I kad je Gospodar tvoj od Ademovih sinova, iz njihovih kičmi, izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” oni su odgovarali: “Jesi, mi svjedočimo”, i zato da na Kijametskom danu ne reknete: “Mi o ovome nismo ništa znali.”*³²

²⁸ Tusi, Nasiruddin, *Asās Al-Iqtibās*, str. 593.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ihvanu saffa ve hullanu vifa, *Resael*, Poglavlje o matematičari, sv. 1, Bejrut, Dar al selamijje, 1991. (Preneseno iz Rabi', Hadi, Rekonstruiranje Ibn Sinaovih stavova o filozofiji umjetnosti, str. 134.)

³¹ Mevlana, Dželaludin Rumi, *Mesnevija*, sv. 4.

³² *Al-A'arāf*, 172.

Ovu prirodnu spoznaju Boga možemo poopćiti i prenijeti je na spoznavanje i prepoznavanje lijepih melodija i zvukova, a što opet može predstavljati izvor i ishodište ugodne muzike i lijepih melodija. Mevlana kaže:

*Vjernici kažu da tragovi džennetski
Svaki ružan ton pretvaraju u lijep
Svi smo mi bili dijelovi Adema
I u Džennetu slušali one zvukove
Iako nas ilovača prekriva sumnjom
Malo se, ipak, prisjećamo onih tonova.*

Ovu vrstu podražavanja, to jeste podražavanje nebesa, duhovnog svijeta i Dženneta, možemo nazvati transcendentnim ili uzvišenim podražavanjem, koje se umnogome razlikuje od običnog podražavanja. U nastavku ćemo vidjeti da se ovo ne odnosi samo na muziku i melodije već i na mnoge druge umjetnosti.

Uloga mašte u umjetnosti prema muslimanskim filozofima

Prema mišljenju muslimanskih filozofa, drugi temeljni elemenat umjetnosti, kako poezije tako i drugih vrsta umjetnosti, jeste mašta. Klasični mislioci poeziju definiraju kao "imaginacijski ili maštovit govor", a maštu smatraju prirodnim podražavanjem. Nasiruddin Tusi s tim u vezi kaže: "Mašta, zbog toga što duša oponaša opipljive i vidljive stvari, spada u prirodno oponašanje."³³

Kada govorimo o mašti, trebamo na umu imati činjenicu da muslimanski filozofi smatraju da čovjek ima četiri vrste percipivnih sposobnosti:

1. sposobnost opažanja,
2. sposobnost imaginacije (mašta),
3. sposobnost fantazije,
4. razumsku sposobnost.

Svaka od ovih sposobnosti posjeduje određene specifičnosti koje su pojašnjene u djelima muslimanskih

filozofa. Kada je riječ o sposobnosti mašte i imaginacijskom opažanju, postoje mnogobrojna mišljenja. Neki smatraju da je mašta dijelom materijalne prirode a dijelom nematerijalne. Naime, to je stanovište Ibn Sine, a Mulla Sadra smatra da je mašta u potpunosti nematerijalna.

Ibn Sina kaže: "Kada neko nestane, kako se pojavljuje u našoj mašti? U mašti je količinski ograničen, pojavljuje se u posebnim bojama i u posebnim položajima, a to sve zajedno pripada materijalnome. Prema tome, imaginacijska forma, iako je odvojena od materije, nije u potpunosti oslobođena materijalnosti."

Ibn Sina vjeruje da imaginacijske forme i slike nisu proizvod, konstrukt i produkt ljudske svijesti već imaginacijske slike poput senzibilija posjeduju svoj specifični prostor. Prema tome, imaginacijsko opažanje predstavlja posmatranje ovih slika i formi u njihovom vlastitom svijetu. U svijetu u kojem se imaginacijske slike ostvaruju i pojavljuju. Ovaj svijet nije materijalan već je to odvojeni svijet imaginacije ili svijet ideja.³⁴ Prema Mulla Sadri čulne i imaginacijske forme su obje nematerijalne.

Treba napomenuti da ponekad imaginacijske forme ostaju u svijesti iako je prekinuta veza sa čulima, a ponekad imaginacijska forma biva konstruirana od dvije ili više imaginacijskih formi uz pomoć samog uma, kao što je, na primjer, zamišljanje planine od zlata, mora od srebra i tako dalje.

Također treba reći da element mašte i imaginacije igra presudnu ulogu u umjetničkim radovima i upravo taj element daje neku posebnost umjetničkim djelima. Muslimanski klasični filozofi smatraju da ona djela i govori koji proizlaze iz mašte i koji su pomiješani sa imaginacijom puno više djeluju i motiviraju obične ljude od racionalnih i argumentiranih govora i postupaka.

³³ Tusi, Nasiruddin, *Asas al-iktibas*, str. 591.

³⁴ Suhreverdi, Šihabudin, *Hikmetu Al-Isrâq*, priredio Henry Corbin, 6. izdanje, Andžomane hekmata wa falsafe, 1976, str. 212.

Nasiruddin Tusi zbog toga kaže: “Većina ljudi lakše se predaje mašti nego argumentaciji. Puno je onih koji se zgražavaju kada čuju argumentiran i racionalan govor, a to je zbog toga što se ljudska duša osjeća ugodnije i ljepše zbog podražavanja nego kada čuje istinit govor. Podražavanje proizvodi određenu ugodu u duši.”³⁵

Iako mašta ima daleko veći utjecaj na svijest običnih ljudi od argumentiranog govora većina muslimanskih filozofa smatra da je imaginacijsko opažanje daleko slabije i manje vrijedno od racionalnog i logičkog opažanja i percepcije. Prema muslimanskim filozofima, vrijednost pjesničke analogije i imaginacije daleko je ispod vrijednosti logičke analogije i aksiomatskih zbilja. Međutim, postoji jedno viđenje mašte i imaginacije prema kojem ne samo da mašta nije manje vrijedna od racionalnosti već je mnogo vrednija i značajnija.

Transcendentalno poimanje mašte

Nasuprot uobičajenog gledanja na maštu Ibn Arebi, veliki muslimanski mistik, smatra da imaginacijska sposobnost u našu svijet donosi stvari koje ne postoje u materijalnom svijetu. Ovo se ne odnosi na sposobnost fantazije. Drugim riječima rečeno, ljudska svijest ne može vidjeti stvari koje ne postoje u materijalnom svijetu. Mašta je ta koja omogućava opažanje i viđenje stvari koje se nalaze u višem i uzvišenijem svijetu od ovog materijalnog i fizičkog svijeta. Taj je svijet poznat kao svijet ideja ili duhovni svijet.

Muslimanski mistici smatraju da postoji pet nivoa egzistencije ili postojanja, a svakom od njih je Ibn Arebi dao naziv *prisutnost* (hadrat). U sufijskoj terminologiji ovih pet nivoa postojanja poznato je kao *Pet Božijih prisutnosti* (Hadarate hamse ilahije).³⁶ S obzirom na to da svaki nivo ne predstavlja ništa drugo do manifestaciju i obznanjenje Uzvišenog

Allaha i da sufije smatraju kako nije moguće predstaviti neograničenu Božiju egzistenciju, neki od sufijskih autoriteta uopće ne govore o nivoima postojanja već koriste ove termine *prisutnosti* Božije.³⁷ Navedeni nivoi postojanja ili prisutnosti idu sljedećim redoslijedom:

1. Svijet Mulka, odnosno materijalni i fizički svijet,
2. Svijet Melekuta, odnosno svijet ideja, Berzah ili međusvijet (Svijet imaginacije),
3. Svijet Džeberuta, odnosno svijet bliskih meleka,
4. Svijet Lahuta, odnosno svijet Božijih imena i svojstava,
5. Svijet Hahuta, odnosno najskriiveniji svijet Božije Biti.

Svijet Džeberuta i ono što se nalazi iznad njega ne posjeduje nikakvu formu, oblik ili manifestaciju u formi slike. S druge strane, Melekut ili svijet ideja i imaginacije posjeduje specifičnu formu. Ovaj svijet ne posjeduje materiju, ali su kasnije generacije muslimanskih filozofa pretpostavile da je ovaj svijest sastavljen od veoma prefinjene i suptilne materije koja nema nikakve veze sa materijom iz fizičkog svijeta. Zbog toga neki ovaj svijet nazivaju svijetom *visećih slika i formi*, u značenju da ovaj svijet nije sastavljen od pramaterije od koje je, prema peripatetičkim filozofima, sastavljen fizički svijet.³⁸

Prema tome, svijet ideja nije sastavljen od materije u peripatetičkom smislu riječi, ali u iluminacijskom i sufijskom značenju ove riječi ovaj svijet sastavljen je od posebne suptilne materije od koje će biti sačinjena tijela nakon proživljenja. Svi oblici i tijela u berzahu ili međusvijetu, bilo džennetskom ili džehennemskom, pripadaju tom svijetu i sastavljena su od te materije. Taj svijet posjeduje posebno kretanje, vrijeme i prostor i tamo postoje tijela, boje i oblici koji nisu ovozemaljski. Taj je svijet (svijet ideja i imaginacije) stepen forme

³⁵ Tusi, Nasirudin, *Asās Al-Iqtibās*, str. 588.

³⁶ Ibn Arebi, Muhijiddin, *Futuhāt Al-Mekijje*, sv. 2, str. 42.

³⁷ Nasr, Husejn, *Majaleye Honar*, str. 57.

³⁸ Ibidem, str. 12.

Dženneta i u njemu se nalaze stvarne forme, oblici, boje i mirisi koji kod ljudi proizvode osjećaj užitka i zadovoljstva. Sve ono što izaziva osjećaj užitka, radosti i zadovoljstva jeste podsjećanje na iskustvo džennetskih užitaka i radosti, a što je ostalo skriveno duboko u ljudskim dušama i nikada ne može nestati iz ljudske svijesti.³⁹

Sveta umjetnost u biti predstavlja simbol Melekuta, odnosno svijeta ideja i imaginacije ili duhovnog svijeta, a njene forme i boje predstavljaju samo manifestaciju i odraze formi iz svijeta ideja i imaginacije. Umjetnička djela svete umjetnosti nisu proizvod umjetnikove fantazije već rezultat viđenja i posmatranja stvarne zbilje, što je moguće ostvariti samo uz pomoć posebne vrste inteligencije i svijesti umjetnika.

Transcendentalna filozofija umjetnosti prema Mulla Sadri

Ideja o gradaciji bitka predstavlja temelj i aksijalnu bit Mulla Sadrine filozofije. Prema njemu svako je ljudsko biće shodno svojim kapacitetima i mogućnostima Božiji namjesnik. Božije namjesništvo ne pripada samo poslanicima i evlijama. Naravno, njihovo je namjesništvo savršeno i potpuno. Prema tome, Božije namjesništvo gradirano je na način da se na vrhu nalaze poslanici i evlije, a na dnu obični ljudi.

Prema Mulla Sadri, umjetnici i zanatlije predstavljaju manifestaciju Božijeg imena i svojstva stvaralaštva i savršenog stvaralaštva. Shodno tome i oni su namjesnici Božiji. Prema ovom mišljenju, umjetnikovo stvaranje lijepoga proizlazi iz Božanskoga duha jer prirodno je da umjetnik u sebi nosi neke elemente Božijih svojstava.

Svako ljudsko biće, bilo ono savršeno ili krnjavo, u sebi nosi dio Božijeg namjesništva u onoj mjeri u kojoj u sebi posjeduje ljudskost. Kur'anski

ajet: *On vas je učinio svojim namjesnicima na Zemlji* ukazuje na to da je svaki čovjek, kako onaj najgori tako i onaj najbolji, Božiji namjesnik na zemlji. Plemeniti ljudi u svom ogledalu Božanskog morala predstavljaju odraze Božijih svojstava ljepote. Uzvišeni Allah se sa Svojom Biti manifestira u ogledalu srca savršenih ljudi. To su oni koji su ukrašeni Božanskim moralom. Ogledalo njihovih srca predstavlja manifestaciju Uzvišene Božije Biti i savršenih Božijih svojstava. Ostali ljudi manifestiraju Božiju ljepotu i savršenost u ogledalima svojih umjetnosti.

Zaključno razmišljanje

Kada razmislimo o riječima muslimanskih filozofa i mistika o umjetnosti i njenim različitim formama, kao što su poezija i muzika, zapažamo ogromnu širinu i dubinu promišljanja, što ne možemo primijetiti kod Platona i Aristotela. Naprimjer, podražavanje (mimezis) kod Platona se odnosi samo na oponašanje i imitaciju prirode ili na neka od zanimanja kao što je graditeljstvo. Zbog toga Platon umjetnika smatra imitatorom koji ne zaslužuje da živi u idealnoj državi.⁴⁰ Međutim, ovaj pojam podražavanja kod muslimanskih filozofa dobija uzvišeno i transcendentalno značenje tako da se ponekad odnosi na podražavanje svijeta ideja i imaginacije (Melekut), a nekada na podražavanje Dženneta i prisjećanje na ono što smo gledali i doživjeli u *Svijetu Elesta*. Kada je riječ o podražavanju, zanimljivo bi bilo napraviti usporedbu između stavova Mulla Sadre, Platona i Aristotela. Nema sumnje da su njegove ideje veoma originalne i inovativne. Prema tome, oni koji tvrde da su muslimanski filozofi samo ponavljali riječi klasičnih grčkih filozofa to tvrde zbog toga što se nisu ozbiljno bavili muslimanskom filozofijom ili su posrijedi tendenciozne namjere.

³⁹ Nasr, Husejn, *Majaleye Honar*, str. 13.

⁴⁰ Platon, *Zbirka Platonovih djela*, Država, Knjiga X

Izvori

- Ibn Sina, *Risaletu fi mahijet al ešk*, prijevod Ahmeda Ateša, Istanbul, 1953.
- Ibn Sina, *Eš-Šifa*, Tehran, Entešarate Nasir Husrev, 1984.
- Ibn Arebi, Muhijidin, *Futubat Al-Mekijje*, Tom II, Bejrut, Dar al ihja al turas al arabi.
- Ihvanu saffa we hullanu al-wifa, *Resael*, dio o matematici, Tom I, Bejrut, Dar al-ihja al-turas al-'arabi, 1991.
- Platon, *Zbirka Platonovih djela*, Država, Knjiga X.
- Hilli, Hasan ibn Jusuf, *Al-Gewher al-nedid*, Kom, Entešarate Bidarfar, 2002.
- Suhraverdi, Šihabudin, *Hikmet al-išrak*, Priredio Henry Corbin, Tehran, Entešarate andžomane hekmat wa falsafe, 1976.
- Širazi, Mulla Sadra, *Asrar al-ajat*, Tehran, Andžomane hekmat wa falsafe.
- Širazi, Mulla Sadra, *Al-Asfar*, Tom I, Bejrut, Dar al ihja al turasu al arabi.
- Širazi, Mulla Sadra, *Mabda' wa Ma'ad*.
- Tusi, Nasirudin, *Asas Al-Iqtibas*, Tehran, Entešarate danešgahe Tehran, 1988.
- Farabi, Abu Nasr, *Ara ehli medinet al-fadile*, Bejrut, Dar al-Mašrik, 1991.
- Nasr, Husein, *Majale-je Honar*.

Abstract

Introduction into Philosophy of Art from the Perspective of Islamic Intellectuals

Hussain Hashimzāde

One of the most significant branches of philosophy is philosophy of art. Philosophy of art deals with essence of art and its theoretical and philosophical postulates. Sometimes some of these theoretical principles are called metaphysical principles of art. With that in mind, metaphysics has a general meaning here and it is not connected to theology in any way. The most fundamental issues of philosophy of art are as follows: what is art, what are the essential characteristics that we see in all types of art, what is the origin of art, what is the ultimate objective of art, what are the examples of artistic expression, what is a function of art for an artist and for an observer, how can art be used, can art produce meanings and does it expand them, etc. Also, philosophy of art deals with explication of non-art principles and postulates of art in relation to philosophical and theoretical principles of art.

Keywords: art, origin of art, objective of art, function of art, origin of beauty, stimulation, imagination